

Politici podkopali
celoevropskou solidaritu,
mezi občany Evropy
teď panuje zmatek a nedůvěra...
Je načase změnit směr.

Jürgen Habermas
a dalších 18 intelektuálů
v prohlášení z června 2011

Salon

LITERÁRNÍ A KULTURNÍ PŘÍLOHA

www.novinky.cz/kultura/salon

758

16. února 2012

Návrat k politice

PETR KRATOCHVÍL

Když německý filosof Jürgen Habermas na konci loňského roku publikoval svou rozsáhlou esej *O ústavě Evropy*, vyvolal v Německu i jinde v Evropě bouřlivou debatu o směřování Evropské unie a o její současné krizi. V českém prostředí – k naší škodě – na hlubší reflexi Habermasových tezí nedošlo, což je nešťastné hned ze tří důvodů. Habermas především dokazuje, že i velký přívrženec prohlubování integrace může zaujímat ostře kritické stanovisko k současným snahám dua Merkelová-Sarkozy a že podpora hlubší integrace nemusí nutně znamenat podporu všech kroků, které EU a její členské státy navrhuje.

Ještě mnohem podstatnější je ale druhý důvod: srovnání Habermasovy studie s naší diskusí o evropské integraci dobře ilustruje, že český euroskepticismus je uzavřen v tautologickém kruhu několika vzájemně se podporujících mýtů a tyto mýty – stokrát opakované – byly postupně přijaty za základ debaty o EU i těmi, kdo mezi euroskeptiky nepatří.

Třetí důvod je bizarní. Ukazuje se totiž, že čeští euroskeptici dokážou velmi hbitě Habermasova slova modifikovat a nakonec je prohlásit za svá. Příkladem takového postupu je prezident Václav Klaus. Ten v srpnu 2011 zveřejnil text, kde explicitně říká, že Habermas žádá „návrat k politice“ a kritizuje současnou „postdemokracii“. V listopadovém rozhovoru pro LN si již ale tytéž myšlenky bezostyšně přivlastňuje: „Z postdemokracie... já žádám návrat politiky.“ Jistě, myšlenka není Habermasovým vlastnictvím, a nejedná se tedy o jakousi ideovou analogii aféry s chilským perem. Přesto lehkost, s jakou kritik evropské integrace Klaus přejímá a k podobě své upravuje tvrzení eurofederalisty Habermase, může mnohé překvapit.

Základní osa Habermasovy obhajoby politické integrace je vystavěna na pnutí mezi omezeností vlastního politického společenství (tj. státu) a morální souměřitelností lidstva jako celku. Jak je možné, ptá se Habermas, že rozlišujeme mezi občanskými právy, vázanými na státní občanství, a univerzálními právy lidskými? Podle něj je toto rozlišení dočasné a lze jej odstranit posilováním mezinárodního práva a následně jeho konstitucionalizací. Podobným způsobem je pak třeba vnímat i prohlubování evropské integrace – jako „rozhodující krok na cestě k politicky ustavené světové společnosti“. Jakkoliv může toto Kantem inspirované tvrzení znít utopicky, Habermas velmi konkrétně ukazuje, v jakém slova smyslu se může mezinárodní systém (tj. systém tvořený státy) postupně proměnit v systém transnacionální, a nakonec i kosmopolitní. V tom je EU unikátní – jde o první systematický pokus o nadřazení nadnárodního práva právu národnímu a současně o systém, který z občanů států činí paralelně ještě občany Unie jako celku.

Habermas především dokládá, že existuje zásadní rozdíl mezi *státní suverenitou*, coby schopností státu autonomně jednat, a *lidovou suverenitou*, coby schopností lidu určo-

Markéta Urbanová: *Sudlčka* (2011), k vidění na výstavě *Ohrožený druh* v artpro gallery (Revoluční 20, Praha 1) do 24. února 2012.

vat si vlastní zákony. Zatímco lidová suverenita je klíčovým prvkem demokratické formy vlády, státní suverenita je pouze historicky nahodilým dějinným procesem. Mezi oběma typy suverenity neexistuje žádná nutná vazba. Rozhodne-li se demokraticky lid určitého státu, že některé kompetence stát předá nadnárodní organizaci, neznamená to v žádném případě omezení lidové suverenity. Krátce řečeno, neexistuje žádný důvod, proč by přechod od státu k nadstátní politické jednotce měl znamenat oslabení lidové suverenity.

Aby ovšem byla lidová suverenita zachována, je nutno vytvořit dostatečně pevné legitimizační mechanismy mezi občany EU a institucemi, které je mají reprezentovat – což znamená posílení Evropského parlamentu, volbu Evropské komise a obecně posílení přímé demokracie. Současná krize ale vede opačným směrem – kroky směru-

jící k hlubší integraci nedemokraticky prosazují představitelé několika málo vlivných zemí. V Habermasově pojetí tak proti sobě stojí na jedné straně rodící se *transnacionální demokracie* a na straně druhé *exekutivní postdemokracie*, v níž si vlády přisvojují pravomoci, které ve skutečnosti náležejí občanům a jejich voleným zástupcům.

Proč působí Habermasovy myšlenky, které jsou na západ od našich hranic brány tak vážně, na českého čtenáře jako naprosto nereálné a utopické? Protože česká debata o EU podléhá čtyřem mýtům, které jsou s Habermasovými tezemi v příkrém rozporu. Tyto mýty tvrdí, že (1) jednotné šiky bruselských elit bojují proti českým zájmům a že se přitom navzdory většině Evropanů (2) opírají o imaginární evropský supernárod. Řešením problémů, které EU údajně způsobila, je podle

další dvojice mýtů (3) návrat k národnímu státu a (4) nahrazení bruselské propagandy ekonomickou analýzou (ne)výhodnosti integračního procesu.

První mýtus tedy spočívá v představě, že existuje jakási temná dohoda mezi *bruselskými byrokraty* a *duem Merkozy*, která směřuje k čím dál většímu omezení svobody. Když byl například prezident Klaus dotázán na rozlišení mezi *euroelitami* v Bruselu a národními vládami silných členů eurozóny, odpověděl, že zde „by neviděl protiklad“. Na jedné straně tak podle prezidenta a českých euroskeptiků stojí socialismem nakažené evropské elity a na straně druhé několik málo obhájců svobody, na prvním místě on sám.

Habermas ale ukazuje, že neexistuje žádné bruselské spiknutí, ale že naopak právě teď probíhá bitva mezi zastánci větší demokracie EU a přívrženci nedemokra-

tického rozhodování řízeného vládami několika velkých států, které je pro ČR a další menší země krajně nebezpečné. Tím, že se euroskeptici staví do role mučedníků a kritiků Bruselu, jenom oslabují zastánce transnacionální demokracie a posilují vliv neformálních a současně méně demokratických procedur.

Svůj odpor vůči transnacionální demokracii přitom euroskeptici zdůvodňují tím, že demokracie coby vláda lidu nemůže existovat tam, kde neexistuje *demos*. Tento mýtus vychází z představy, že nejprve musí existovat národ a teprve následně si tento národ vytvoří politické instituce, případně vlastní stát. Tak tomu v minulosti skutečně bylo v případě (etnický chápání!) českého národa či některých dalších národů střední a východní Evropy. Ovšem mnohem obvyklejší je situace opačná – nejprve vznikne politická jednotka, a teprve následně se vytvoří *státní národ*, jak dosvědčuje zkušenost řady západoevropských zemí, například Francie. Je tedy naivní a nelogické očekávat, že *politický národ* vznikne dřív, než se ustaví jednotka, v níž má tento národ existovat.

Převrácení vztahu mezi politikou a národem má ale i další neblahé důsledky. Nejvýraznějším z nich je přimknutí řady českých euroskeptiků k nacionalismu, vyzdvihování národa jako přirozené kulturní entity a s ním spojená kritika multikulturalismu – tedy hesla, která často slyšíme od hnutí D.O.S.T. či Suverenity.

EU jistě není schopna vytvořit ráj na zemi. Nabízí však řešení řady otázek, na něž národní státy nejsou schopny dát efektivní a současně demokratickou odpověď

Třetím mýtem je představa, že deficit demokratické kontroly vzniká v důsledku chybějícího fungování EU. Ve skutečnosti vyrůstá z rozporu mezi fragmentací politiky, která zůstává omezena na suverénní státy, a rostoucí globální ekonomickou provázaností. Stát není takřka vůbec schopen regulovat velkou část ekonomických interakcí, nad nimiž měl v minulých desetiletích značnou kontrolu. Evropská integrace je tak politickou odpovědí na výzvy ekonomické globalizace. Kritici EU žádné řešení tohoto problému nenabízejí. Jejich pozice je reakční: unie coby pokus o transnacionální demokracii nefunguje tak, jak si eurooptimisté představovali, vrátíme se tedy zpět k národnímu státu. Slovy prezidenta Klause: „V transnacionálním světě – v tomto snu všech utopistů (a marxistů) – ještě nejsme.“ Regres ke státu ale nic neřeší. Naopak, ústup

do hranic suverénních států tuto propast ještě prohlubuje. Stručně řečeno, demokratický deficit – magická formule, kterou se euroskeptici donekonečna zaklínají – není důsledkem evropské integrace, ale globální integrace ekonomické, na niž euroskeptičtí obhájci národního státu nedokázali dát žádnou odpověď.

Posledním mýtem, na který Habermas opakovaně upozorňuje, je víra, že otázky související s evropskou integrací lze zodpovědět čistě ekonomicky. Příkladem může být současná debata o české půjčce Mezinárodnímu měnovému fondu. Na jednu stranu může být pravdou, že půjčkou ztratíme ročně miliardu na úrocích. Sám tento fakt ale nemůže být dostatečnou odpovědí na otázku, zda má ČR své finanční prostředky MIMF půjčit či nikoliv. Je na politikách, aby rozhodli, které oblasti domácí politiky i mezinárodní spolupráce náš stát podpoří, i když se taková politika čistě ekonomicky třeba nevyplatí. Vyplatí se snad České republice rozvojová spolupráce? Vyplatí se projekty na ochranu ohrožených druhů kdesi na druhém konci světa, které také podporujeme? Ekonomicky zřejmě nikoliv, ale z principiálních nebo obecně politických důvodů ano.

Volá-li Habermas po návratu politiky a varuje-li před postdemokracií, která dnes podle něj EU hrozí, měli by čeští euroskeptici jeho volání pozorně naslouchat. Obhajoba demokracie jako politického procesu, v němž si lid autonomně stanovuje vlastní zákony, by totiž liberálně orientovaným euroskeptikům i Habermasovi měla být společná. Zdá se ovšem, že tomu tak není. Místo skutečného dialogu euroskeptiků se zastánci transnacionální demokracie se český euroskepticismus vyznačuje takovou mírou instinktivní fobie z EU, která smysluplný dialog fakticky znemožňuje. Fixace na národní stát nakonec vede k tomu, že je mu dáována přednost před politickou kontrolou ekonomických procesů, které se dosahu státu vymykají. Navzdory své původní snaze o obhajobu demokracie se tak euroskepticismus často paradoxně dostává na pozici těch, kdo demokracii oslabují.

EU jistě není schopna vytvořit ráj na zemi. Nabízí však řešení řady otázek, na něž národní státy nejsou schopny dát efektivní a současně demokratickou odpověď – je například bezesporu silnější než členské státy při vyjednávání o mezinárodním obchodě, ve vztazích s nedemokratickými mocnostmi typu Číny či Ruska, v prosazování ochrany životního prostředí i jinde. Habermas a další kosmopolitně orientovaní zastánci EU jsou schopni vidět slabiny integračního procesu a nebezpečí, které v sobě postdemokratická verze evropské integrace skrývá. Je otázkou, zda jsou čeští euroskeptici naopak ochotni uznat, že politická integrace Evropy může být v některých oblastech přínosná. Dosud na takové uznání čekáme marně.

Petr Kratochvíl je zástupcem ředitele Ústavu mezinárodních vztahů a vysokoškolským pedagogem.